

Рецензія на книгу *Рене Жирар, неочікуваний апологет: міметична теорія та фундаментальне богослов'я*

René Girard, Unlikely Apologist: Mimetic Theory and Fundamental Theology. By Grant Kaplan. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2022, 280 pp.; ISBN: 9780268100865 (pbk), 45,43 USD.

Михайло КОЗАКОВ

Євангельська реформатська семінарія України, Одеса, Україна

ORCID: 0009-0001-8055-8850

Книга католицького теолога, професора університету Сент Луїсу, Гранта Каплана знайомить читача не лише з філософськими та теологічними доробками французького філософа Рене Жирара (1923-2015), але й з цілим всесвітом дискусій та переосмислень робіт різних авторів, які стосуються праць Жирара. Ця книга, в зрозумілій формі викладу, показує багатомірність міметичної теорії Рене Жирара в науковому та релігійному контексті. Грант Каплан провів важливу роботу, спробувавши систематизувати рефлексії Жирара у хронологічному порядку, почавши від перших робіт з літературознавства і завершуючи роботами, пов'язаними з антропологією, війною та релігією. Книга буде цікавою соціологам, культурологам, філософам та теологам, які вивчають теорію насильства, роботи Жирара та сучасну (не тільки римо-католицьку) теологію.

Книга складається з вступу, семи розділів та висновків, в яких автор спочатку знайомить читача з загальною інформацією про фундаментальну теорію Жирара, а потім розглядає її в контексті різних топосів сучасного як наукового, так і теологічного напрямку. В першому розділі “Міметична теорія як евристика” Каплан розповідає про те як Жирар створив теорію мімезису, досліджуючи антропологію та релігію архаїчних племен. Жирар показав, що в основі таких суспільств лежить певне незадоволене бажання, яке є причиною створення міметичних зав'язків між суб'єктами, які вступають у коло насильства, щоб заволодіти бажаним об'єктом. Коло насильства може розширяться до повного знищення певних суспільств. Щоб такого не відбувалося, архаїчні суспільства замикали коло насильства через принесення сакральної жертви – вбивства “козла відпущення”. Всі подальші міфи в цих суспільствах, за теорією Жирара, не слугують для пояснення релігійних ритуалів, як вважали дослідники, але є

спробою замаскувати процес вбивств жертв. Жирар аналізує міф про Едіпа, середньовічні поеми, історії племен Північної Америки і показує як працює міметична теорія. На противагу цим соціальним конструктам Євангеліє викриває коло насильства і показує його абсурдність, даючи вперше голос Жертві. Євангеліє показує, що Бог на боці жертв насильства і проти самого насильства. Ісус Христос є “козлом відпущення” в колі насильства, але Він перемагає його на хресті. Погляди Жирара на суспільство розвиваються з позиції теології хреста – саме на Голгофі увесь світ стає зрозумілим, а все приховане - видимим.

Другий розділ “Міметична теорія та раціональна віра” висвітлює проблему прийняття гіпотези Жирара у наукових та теологічних колах (що видно з назви книги). Досить складно перекласти українською “unlikely”, бо стосовно Жирара це слово показує, що вчений не був надійним ні для колег-науковців (які ставилися до нього упереджено через його християнську позицію), ні для теологів, що також відносилися до нього з пересторогою через його академічну діяльність. Іронія полягає в тому, що для цих двох спільнот Жирар сам був непривабливим *σκάνδαλον* (каменем спотикання). Грант Каплан в цьому розділі показує з однієї сторони раціональність та наукову цінність міметичної теорії, а з іншої – зосередженість Жирара на благодаті та теології хреста. Виходом з кола насильства він вважає навернення в найбільш прямому, євангельському сенсі (в книзі періодично згадується релігійний досвід Паскаля).

Третій розділ “Міметична теорія та теологія об’явлення” показує як фундаментальна теорія Жирара може бути органічною для теології і не суперечити епістемології об’явлення. Каплан робить огляд поглядів католицьких теологів Б. Лонергана, Р. Латуреля та Е. Далеса на методи отримання знань про об’явлення і показує (через призму філософської герменевтики Гадамера), що герменевтика Рене Жирара є цілком прийнятною для розуміння Святого Письма в цілому і Євангельської історії зокрема. Ісус у Жирара є герменевтом Писання і герменевтичним ключем для розуміння сенсу подій. Додам ремарку від себе: цей підхід Жирара робить його ближчим до протестантської традиції, ніж до римо-католицької і схоже, що це створювало також певні точки дискусій.

Четвертий розділ “Реалізація міметичної теорії релігії” розкриває відповіді Жирара на критику його теорії, в якій релігієзнавці закидали філософу пропаганду християнського примату над іншими світовими релігійними системами. У відповідь на критику Жирар показав, що міметична теорія має якості універсальності і може як підходити для дослідження та “викриття” архаїчних релігій, так і показувати, як в інших релігіях працює механізм “козла відпущення”. В теорії Жирара релігія – не складова культури, а її основа і джерело. В той же час, говорячи про діалог релігій (що є мейнстрімом у сучасній екуменічній політиці римо-католицької церкви), автор підкреслював ексклюзивність християнського світогляду, який протиставляється навіть не іншим релігіям, а проблемам раціоналізації всіх сфер соціуму з одного боку та фідейзму з іншого. Щоб вийти з кола насильства, грішник має не просто прийняти розумом інформацію про страждання

Божого Сина і виконувати певні ритуали, але й пережити вірою усвідомлення, що ця історія на хресті є й його історією також.

П'ятий розділ “Уявлення про міметичну еклезіологію” показує як міметична теорія створює можливість для переосмислення Церкви. Це не лише спільнота, яка об'єднана певними релігійними ритуалами, історією, та нагадуванням про власні гріхи, але й терапія любові та прийняття, спільнота благодаті та зцілення. Капкан описує підходи фундаментальних теологів та апологетів до римо-католицького уявлення про Церкву (у світлі обох Ватиканських соборів) і вводить міметичну теорію в площину апологетики та еклезіології. Церква як *Lumen Gentium* (світло народам) стає спільнотою звістки про прощення гріхів, спільнотою, яка вийшла з кола насильства і не потребує нових “козлів відпущення”. Через біблійну історію створюється реальність нової християнської ідентичності, яка заснована на допомозі, прощенні та зціленні душі. Капкан розглядає погляди на еклезіологію Джеймса Елісона, одного з продовжувачів традиції Жирара, оскільки сам філософ цю сферу теології мало розкривав в своїх роботах.

У шостому (“Траєкторії сучасності: розмова Жирара та Тейлора”) та сьомому (“Міметична теорія та атеїзм”) розділах автор розкриває значення Жирара як сучасного апологета. Капкан описує розуміння секуляризму Чарльзом Тейлором і проводить паралелі з поглядами Жирара. Секуляризм є результатом процесу, під час якого християнство “деміфологізувало” світ, ставши на бік жертв. Піклування про них є силою і слабкістю християнства одночасно. Ця слабкість призвела до секуляризації суспільств, забуття кола насильства та механізму козла відпущення, що зумовило його повернення через національні та політичні проекти. Секуляризм є лише тимчасовим явищем, на думку Тейлора і Жирара, оскільки нові спалахи насильства повертають старі питання і спонукають звертати погляди знову до християнства. Християнство вказує на причину проблеми та шлях виходу з неї через побудову іншого суспільства, заснованого на Євангельській історії. Продовжуючи розвивати тезу про те, що секуляризм є продуктом християнства, в заключному розділі Капкан показує, що й атеїзм також має свої витoki в християнстві. Автор виявляє як погляди Жирара корелюються з ідеями двох “теологів атеїзму” (тими, хто коментує аргументи сучасного атеїзму з позицій богослов'я) Майкла Баклі та Девіда Бенлі Гарта в контексті ніцшеанської моделі “смерті Бога”. Жирар виносить на розгляд наступну тезу: анти-релігійні та анти-християнські позиції сучасних атеїстів схожі з деконструкцією архаїки християнством і є її наслідками. Якщо атеїзм завжди паразитує на теїзмі (Баклі), то що сучасний атеїзм може сказати про християнство? Чи не вказує сплеск атеїзму на певні проблеми, які є у сучасних теологів? Це підводить нас до постаті Ніцше і його місця в філософії Жирара. “Смерть Бога” не робить людей щасливими, не звільняє їх від голосу жертв насильства і не дає полегшення. Атеїзм є глухим кутом і прийняти його серйозно може лише той, хто погодиться позбавити голосу жертв насильства, на стороні яких – Бог. Атеїзм та секуля-

ризм як побічні продукти християнства не пропонують вирішення фундаментальних проблем людини – як полегшити страждання та вийти з міметичного кола насильства.

Грант Каплан написав роботу, яка дає можливість помістити думку Жирара у контекст фундаментальної теології, показавши, що в ній є місце навіть від такого “малоймовірного” апологета християнства як французький філософ. Книга Каплана є внеском у розвиток системи міметичної теорії і запрошенням прийняти участь у висвітленні кола тем, які мають практичну актуальність для сучасного суспільства. На жаль, мусимо констатувати, що українською мовою роботи Рене Жирара не видавалися. Для широкого загалу наукової та теологічної спільноти України його ім'я маловідоме і це дивує, розуміючи контекст його робіт та війни в нашій країні.

Mykhailo KOZAKOV

Evangelical Reformed Seminary of Ukraine, Odesa, Ukraine

ORCID: 0009-0001-8055-8850

Надійшла до редакції / Received 13.04.2023

Прийнята до публікації / Accepted 16.06.2023